

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

**ІМПЕРАТИВИ РОЗВИТКУ
МІЖНАРОДНИХ
ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ
ВИКЛИКІВ**

Колективна монографія

За редакцією О. А. Довгаль

Харків – 2022

УДК 339.98

I-54

Рецензенти:

Т. М. Камінська – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії (Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого);

В. Є. Куриляк – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки (Тернопільський національний економічний університет);

М. І. Макаренко – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародної економіки (Сумський державний університет).

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 12 від 29 листопада 2021 року)*

I-54 **Імперативи** розвитку міжнародних економічних відносин в умовах глобальних викликів : колективна монографія / кол. авт. ; за ред. О. А. Довгаль. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. – 528 с.

ISBN 978-966-285-743-6

У колективній монографії автори дали своє бачення розвитку міжнародних економічних відносин в умовах глобальних викликів, які все більше вирішальним чином впливають не тільки на форми і методи, а й на формування стратегії і тактики дії суб'єктів міжнародних економічних відносин через призму їх інтересів. Основну увагу зосереджено на аналізі міжнародного досвіду та потенціалу формування стратегії розвитку України в умовах протистояння глобальним викликам.

Книга призначена для науковців, викладачів, аспірантів і студентів вищих навчальних закладів, а також фахівців-практиків у галузі міжнародних економічних відносин.

УДК 339.98

ISBN 978-966-285-743-6

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2022

© Довгаль О. А., кол. авторів, 2022

© Пруднік Н. Є., макет обкладинки, 2022

ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ	11
1.1. Концептуалізація глобального економічного розвитку	12
1.1.1. Еволюція наукової парадигми та глобальний економічний розвиток.....	13
1.1.2. Ціннісно-орієнтовані концепції глобального економічного розвитку.....	21
1.1.3. Рівень людського розвитку як здатність глобальної економічної системи до самоорганізації та саморегулювання.....	25
Список використаних джерел.....	28
1.2. Людиномірність як новий парадигмальний методологічний формат досліджень міжнародних економічних відносин	32
1.2.1. Фундаментальні методологічні гіпотези щодо формування нової постнекласичної людиномірної господарської науки.....	33
1.2.2. Нові методологічні основи наукового формату глобального людиноспасіння.....	37
1.2.3. Уноміка як доленосна наука про людяність світогосподарських відносин	45
1.2.4. Духовно-моральнісна глобалістика та її значення для виживання людства.....	52
1.2.5. Методологічні засади розробки стратегії духовно-ноосферо-сталого господарського антикризового розвитку.....	55
Список використаних джерел.....	63
1.3. Теоретичні основи цивілізаційного підходу та його застосування при дослідженні міжнародних економічних відносин в умовах глобальних викликів	66
1.3.1. Сутність цивілізаційного підходу.....	66
1.3.2. Розвиток теоретичних основ цивілізаційного підходу.....	69
1.3.3. Цивілізаційний підхід в міжнародних економічних відносинах.....	74
Список використаних джерел.....	79
1.4. Підвищення міжнародної конкурентоспроможності в процесі становлення інформаційної економіки: методологія аналізу	82
1.4.1. Генеза концепції інформаційного суспільства.....	83
1.4.2. Теоретичні підходи до аналізу економічного феномену інформаційного суспільства.....	84
1.4.3. Сутність економіки інформаційного суспільства.....	91
1.4.4. Специфіка створення конкурентних переваг у процесі формування інформаційного суспільства.....	97
Список використаних джерел.....	103
1.5. Глобалізація або монополізація ризику для розвитку міжнародних економічних відносин	105
1.5.1. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток сучасних міжнародних економічних відносин.....	105
1.5.2. Взаємовідносини між державами у контексті глобальних проблем сучасності.....	107
1.5.3. Проблеми негативного впливу глобалізаційних процесів на національну зовнішню політику держав.....	109
Список використаних джерел.....	110

Розділ 2. Особливості розвитку форм міжнародних економічних відносин у контексті глобальних проблем сучасності.....	111
2.1. Розвиток конкурентних відносин в умовах фінансової глобалізації.....	112
2.1.1. Глобалізація як підґрунтя розвитку фінансових ринків.....	112
2.1.2. Фінансова глобалізація та зміни конкурентного середовища.....	116
2.1.3. Вплив консолідації банків на інтенсивність конкуренції та антимонопольне регулювання.....	122
Список використаних джерел.....	132
2.2. Актуалітети впровадження інноваційних фінансових технологій в умовах цифрової трансформації глобальної фінансової системи.....	134
2.2.1. Теоретична сутність економічної дефініції FinTech та її класифікація.....	134
2.2.2. Основні напрями діяльності FinTech-компаній на світовому ринку фінансових послуг.....	138
2.2.3. Міжнародна практика реалізації продуктів FinTech.....	145
Список використаних джерел.....	148
2.3. Мегарегіональні угоди як новий етап розвитку багатостороннього регулювання міжнародної торгівлі.....	150
2.3.1. Регіоналізація та закономірності появи мегарегіональних торговельних угод.....	150
2.3.2. Мегарегіональні проекти за участю ЄС.....	156
2.3.3. Перспективи формування системи глобального регулювання торгівлі.....	163
Список використаних джерел.....	169
2.4. Глобальне старіння населення як виклик розвитку міжнародних економічних відносин.....	170
2.4.1. Старіння населення як світовий демографічний «мегатренд».....	170
2.4.2. Основні методи оцінки демографічного старіння населення.....	178
2.4.3. Глобальне старіння населення як виклик для розвитку міжнародних економічних відносин.....	182
Список використаних джерел.....	194
2.5. Вплив економічної ментальності на розвиток інтеграційних процесів у глобалізованому світі.....	196
2.5.1. Теоретичні основи дослідження неформальних інститутів та їх вплив на економічну поведінку.....	196
2.5.2. Економічна ментальність як базовий елемент неформальних інститутів та її роль в розвитку інтеграційних процесів.....	199
2.5.3. Оцінювання економічної ментальності в Україні за методикою Г. Хофстеде.....	202
2.5.4. Кластеризація країн світу в контексті економічної ментальності.....	206
Список використаних джерел.....	209
2.6. Глобальний туристичний ринок та його трансформація в контексті пандемії COVID-19.....	210
2.6.1. Особливості глобального туристичного ринку та асиметричність його розвитку.....	210
2.6.2. Пандемія Covid-19 та її вплив на глобальний туристичний ринок.....	218
2.6.3. Імперативи відновлення глобального туристичного ринку.....	222
Список використаних джерел.....	228
2.7. Світовий ринок готельних послуг в умовах економічної нестабільності: теоретичні та практичні аспекти розвитку.....	229
2.7.1. Еволюція розвитку та теоретичні підходи до дослідження світового ринку готельних послуг.....	229

2.7.2. Динаміка розвитку глобальної індустрії гостинності у нестабільному економічному середовищі.....	235
2.7.3. Регіональні особливості розвитку світового ринку готельних послуг.....	249
Список використаних джерел.....	251
2.8. Особливості розвитку міжнародних логістичних процесів під впливом глобалізації.....	253
2.8.1. Вплив глобальних процесів на розвиток логістики.....	253
2.8.2. Міжнародний досвід створення та розвитку логістичних систем.....	260
2.8.3. Перспективи розвитку логістичних стратегій в сучасних умовах.....	267
Список використаних джерел.....	273
2.9. Економічна сутність інфраструктури та її роль у світовій економіці й міжнародних економічних відносинах.....	275
2.9.1. Теоретичні підходи до визначення інфраструктури та її складу.....	276
2.9.2. Сучасні класифікаційні ознаки інфраструктури у світовій економіці.....	280
2.9.3. Роль інфраструктури у міжнародних економічних відносинах.....	286
Список використаних джерел.....	293
РОЗДІЛ 3. ТРАНСФОРМАЦІЯ НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	297
3.1. Роль транснаціональних корпорацій у вирішенні глобальних проблем сучасності.....	298
3.1.1. Загальний аналіз транснаціоналізації як елементу міжнародних економічних відносин.....	298
3.1.2. Огляд ТНК та їх діяльності з урахуванням глобальних проблем у ХХІ столітті.....	301
Список використаних джерел.....	313
3.2. Специфіка інноваційних стратегій сучасних ТНК в умовах обмеженості ресурсів: регіональний і галузевий аспекти.....	315
3.2.1. Особливості інноваційних стратегій ТНК з різних інноваційних центрів.....	316
3.2.2. Галузеві особливості інноваційних стратегій ТНК.....	324
Список використаних джерел.....	337
3.3. Економічний розвиток Королівства Саудівська Аравія: ретроспектива та особливості сучасного етапу.....	339
3.3.1. Процес державотворення та передумови економічного розвитку.....	339
3.3.2. Еволюція економічної політики Королівства Саудівська Аравія у 1970–2020 роки.....	343
3.3.3. Особливості сучасного етапу економічного розвитку Саудівської Аравії.....	353
Список використаних джерел.....	356
3.4. Зовнішня торгівля як фактор економічної деградації Венесуели.....	358
3.4.1. Феномен ресурсного прокляття та його зародження у Венесуелі.....	358
3.4.2. Епоха У. Чавеса: стратегія максимізації нафтового експорту та побудови соціалізму.....	363
3.4.3. Економічна політика Н. Мадуро та реакція світу на економічну кризу у Венесуелі.....	367
Список використаних джерел.....	375

РОЗДІЛ 4. ПОТЕНЦІАЛ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	
В УМОВАХ ПРОТИСТОЯННЯ ГЛОБАЛЬНИМ ВИКЛИКАМ.....	379
4.1. Економічна безпека країн ЄС і України в умовах їх асоціації.....	380
4.1.1. Визначення та методичні підходи до оцінки економічної безпеки країн світу.....	380
4.1.2. Порівняльний аналіз стану економічної безпеки України та країн ЄС.....	386
4.1.3. Основні загрози економічній безпеці країн ЄС і України в сучасних умовах..	398
4.1.4. Перспективи підвищення рівня економічної безпеки країн ЄС і України в умовах їх асоціації.....	406
Список використаних джерел.....	420
4.2. Забезпечення фінансової інклюзії в Україні під впливом глобальних викликів.....	423
4.2.1. Фінансова інклюзія як чинник соціально-економічного розвитку.....	423
4.2.2. Фінансові шахрайства та піраміди як вид махінацій на фінансовому ринку України.....	429
4.2.3. Види шахрайств на ринку платіжних карток в Україні.....	435
Список використаних джерел.....	443
4.3. Світові тенденції та сценарії організації наукових досліджень у стратегії розвитку України.....	445
4.3.1. Драйвери та сценарії розвитку глобального дослідницького простору.....	446
4.3.2. Тенденції розвитку наукового простору України у контексті викликів, що стоять перед вітчизняною наукою.....	453
4.3.3. Основні принципи стратегії розвитку науки в Україні.....	457
Список використаних джерел.....	46
4.4. Сучасні виклики та умови формування стратегії розвитку вищої освіти в Україні.....	462
4.4.1. Концептуальні підходи до формування цілей, принципів та пріоритетів формування стратегії розвитку вищої освіти.....	462
4.4.2. Нові виклики у розвитку вищої освіти в умовах пандемії COVID-19.....	468
4.4.3. Напрями удосконалення стратегії розвитку вищої освіти в умовах глобальних викликів.....	471
Список використаних джерел.....	477
4.5. Використання потенціалу «третього сектору» і суб'єктів «соціальної економіки» в Україні в умовах глобальних викликів.....	479
4.5.1. Поняття «соціальна економіка» і «третьій сектор»: генеза та взаємозв'язок.....	479
4.5.2. Використання досвіду країн ЄС для формування ефективного «третього сектору» та розвитку суб'єктів соціальної економіки в Україні.....	488
Список використаних джерел.....	495
4.6. Запровадження плану протистояння розмиванню оподаткованої бази виведення прибутку з-під оподаткування (BEPS) в Україні.....	498
4.6.1. Передумови виникнення та запровадження BEPS.....	498
4.6.2. П'ятнадцять заходів Плану BEPS: світовий досвід.....	501
4.6.3. Запровадження Плану BEPS в Україні.....	509
Список використаних джерел.....	518
ПІСЛЯМОВА.....	520
ДОДАТКИ.....	522

Динаміка розвитку форм міжнародних економічних відносин в умовах глобальних викликів представляє безліч різноспрямованих трендів, що визначають розвиток основних сфер і сегментів глобалізованої економіки, від співвідношення провідних геостратегічних, економічних і науково-технологічних центрів до особливостей глобального соціокультурного процесу. Саме суперечливість і різномасштабність даних трендів під впливом глобальних ризиків і викликів, їх темпові відмінності вкупі з мінливою в часі системною успішністю країн світу, глобальних корпорацій та інтеграційних угруповань як суб'єктів глобального економічного розвитку, задають нелінійний характер майбутнього розвитку людства.

Проблеми сучасного розвитку міжнародних економічних відносин в умовах глобальних викликів є досить принциповими як для оцінки в якості основних досягнень глобалізації, так і масштабу викликаних нею проблем і саме тому постійно перебувають у полі зору як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, є предметом численних наукових дискусій. Спроба розібратися в особливостях та взаємообумовленості цих процесів знайшла відображення і в працях останніх років науковців кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Дана робота узагальнює ці дослідження. У монографії автори дали своє бачення особливостей, сучасних тенденцій та напрямів розвитку міжнародних економічних відносин в умовах глобальних дисбалансів, які супроводжуються формуванням нових концепцій розвитку міжнародних економічних відносин, трансформацією сфер міжнародної економічної діяльності та практичних аспектів реагування їх суб'єктів на зміни зовнішнього середовища. Колективна монографія розглядає в теоретичній і практичній площинах питання передумов і детермінант розвитку національної економіки України в умовах протистояння глобальним викликам, трансформаційні процеси в сфері її зовнішньоекономічних зв'язків, а також проблеми оптимізації зовнішньоекономічної політики України в глобалізованій економіці, прагнучи привернути увагу дослідників і управлінських кіл до пріоритетності об'єднання зусиль при переході до інноваційного напрямку розвитку української економіки в умовах глобальних викликів.

Монографія складається з чотирьох розділів. Перший розділ присвячено дослідженню теоретико-методологічних засад розвитку міжнародних економічних відносин в умовах глобальних викликів; у другому розділі розглядаються особливості розвитку міжнародних економічних відносин у контексті глобальних проблем сучасності; у третьому розділі аналізується трансформація напрямів розвитку суб'єктів міжнародних економічних відносин під впливом глобальних викликів; у четвертому – потенціал формування стратегії розвитку України в умовах протистояння глобальним викликам.

Основу авторського колективу представленої монографії склали науковці кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: 1.1 – О. А. Довгаль, д. е. н., професор кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна, Г. В. Ревякін, к. е. н., ст. викладач кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна; 1.2 – Г. В. Задорожний, д. е. н., академік Академії економічних наук України, завідувач кафедри міжнародної економіки та світового господарства ХНУ імені В. Н. Каразіна; О. Г. Задорожна, к. е. н., член-кореспондент Академії економічних наук України, доцент кафедри міжнародної економіки та світового господарства ХНУ імені В. Н. Каразіна; 1.3 – П. О. Черномаз, к. г. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна; 1.4 – О. А. Довгаль, д. е. н., професор кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна, Є. В. Фоміна, к. е. н., викладач кафедри маркетингу, менеджменту та підприємництва ХНУ імені В. Н. Каразіна; 1.5 – В. М. Дмитрієв, арбітр Національної служби посередництва і примирення, ст. викладач кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна; П. В. Шаповал – магістр кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна; 2.1 – С. А. Циганов, д. е. н., професор кафедри міжнародних фінансів Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка; Н. В. Циганова, к. е. н., доцент кафедри банківської справи ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»; 2.2 – Н. І. Гончаренко, к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна; 2.3 – Н. А. Казакова, к. г. н., завідувач кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна; А. С. Шолом, к. е. н., ст. викладач кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна; 2.4 – М. В. Шуба, к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна; О. А. Шуба, к. е. н., доцент кафедри міжнародної економіки та світового

господарства ХНУ імені В. Н. Каразіна; 2.5 – О. А. Довгаль, д. е. н., професор кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна, М. О. Іщенко, ст. викладач кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна, Г. В. Сердюк, викладач кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна; 2.6 – О. В. Ханова, к. г. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна; 2.7 – Г. В. Довгаль, к. е. н., доцент кафедри туристичного бізнесу та країнознавства ХНУ імені В. Н. Каразіна; 2.8 – О. Є. Майборода, к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна; 2.9 – С. О. Юрченко, к. е. н., доцент кафедри туристичного бізнесу та країнознавства ХНУ імені В. Н. Каразіна; О. Є. Юрченко, аспірант кафедри туристичного бізнесу та країнознавства ХНУ імені В. Н. Каразіна; 3.1 – А. О. Шаповал, аспірант кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова; С. О. Якубовський, д. е. н., завідувач кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова; 3.2 – О. А. Довгаль, д. е. н., професор кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна; А. С. Зайцева, к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна; Р. С. Коваленко, к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна; 3.3 – О. В. Підчоса, к. е. н., доцент кафедри міжнародних фінансів Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка; А. Б. Гунда, магістр кафедри міжнародних фінансів Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка; В. П. Мельничук, координатор Центру арабських студій Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка; 3.4 – І. О. Дерід, к. е. н., завідувач кафедри міжнародного бізнесу та економічної теорії ХНУ імені В. Н. Каразіна; 4.1 – І. Ю. Матюшенко, д. е. н., професор кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна, С. А. Касьян, ст. викладач кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна, А. О. Гаврилова, магістр кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна; 4.2 – О. Б. Жихор, д. е. н., професор кафедри міжнародної електронної комерції та готельно-ресторанної справи ХНУ імені В. Н. Каразіна; Н. А. Плешакова, к. е. н., доцент кафедри фінансів КНУ імені Тараса Шевченка, О. Б. Яфінович, к. е. н., доцент кафедри фінансів КНУ імені Тараса Шевченка; 4.3 – О. І. Решетняк, к. е. н., доцент Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України; Н. І. Данько, к. е. н., завідувач кафедри міжнародної електронної комерції та готельно-ресторанної справи ХНУ

імені В. Н. Каразіна; 4.4 – О. Б. Жихор, д. е. н., професор кафедри міжнародної електронної комерції та готельно-ресторанної справи ХНУ імені В. Н. Каразіна; Н. В. Погрібна, к. е. н., доцент кафедри фінансів КНУ імені Тараса Шевченка; Н. С. Медведкова, к. е. н., доцент кафедри фінансів КНУ імені Тараса Шевченка; 4.5 – В. В. Гончаренко, д. е. н., професор кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна; А. О. Пантелеймоненко, д. е. н., професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Полтавського державного аграрного університету; С. А. Касьян, ст. викладач кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна; 4.6 – В. А. Делас, к. е. н., доцент кафедри фінансів КНУ імені Тараса Шевченка; В. В. Резніков, к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова ХНУ імені В. Н. Каразіна; Є. А. Носова, к. е. н., доцент кафедри фінансів КНУ імені Тараса Шевченка.

Авторський колектив висловлює щирю вдячність рецензентам – доктору економічних наук, професору, професору кафедри економічної теорії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Т. М. Камінській, доктору економічних наук, професору, завідувачу кафедри міжнародної економіки Західноукраїнського національного університету В. Є. Куриляк; доктору економічних наук, професору, професору кафедри міжнародних економічних відносин Сумського державного університету М. І. Макаренку – за корисні й неупереджені зауваження та допомогу, надану під час роботи над монографією.